

S Z E M L E

AZ ÓRIÁSOK IRODALMA ÉS AZ IRÓI FELELŐSSÉG (Hevesi András Párisi eső c. regényének margójára)

Igen, hát ez is egy regény. Aligha venné magának a fáradságot a kritikus, hogy bővebben foglalkozzék vele, amennyiben az a magatartás, amit idézett munka írója tanusít, nem volna véstjelzően **tipikus**. Aligha foglalkoznék vele bővebben, hisz jelentősége még távolról **sem** mértékadó, ellenére a baráti üdvözlőadásoknak, a fizetett **kiadói** kommunikációknak, legtöbb esetben nem éppen szerény hivatkozásokban bővelkedőknek, mint ahogy idézhetjük: „Nyelve több, mint jó stílus, rétegezet, finom, hajlékony szövedéke a szavaknak, oly nemes és választékos, **mint** amelyen monstrozusan nemtelen tud lenni az emberi fájdalom, **amelyet** begöngyöl. Nem a könyvpiac, hanem az irodalomtörténet gazdagodott vele.” Vagy: „Egészen különleges élvezetet kínál a stílusa.. Hasonlatok gazdagon és jellemzően pattognak ki tolla alól, valódi bravurja egy eszközei felett teljesen uralkodó írónak. Ez a stílus lendületesen ragadja magával, mint az örvény, az olvasót. Eféle sorokat kritikus csak kinjában ír le, nem éppen kötelességét teljesítve, inkább merényletet követve el nemcsak a szellem, de a hiszékeny és a tekintélytisztelő olvasó irányában is. Nem véletlen, hogy a recenzió, az üdvözlőadásoktól **hangos** kritika a stílusról beszél. Másról beszélhet-e, beszélhet-e eszmékről, világot regényben formáló alakításról, írói magatartásról, ami tulnőne e pedáns és aprólékos, légies tornagyakorlatokat mimelő belettriszta igényein? Még mindig ott tartana író és olvasó, hogy stílusigényein túl **semmi** iránt kívánságokat nem **támaszt** felfordított világunk kellős közepén, még mindig **csak remek malomban remek** gépekkel örölik Európa entellektüel írói a Semmit? Hát valóban méltánylandó lenne Radek ellenszenve efajta irodalmi megnyilvánulások iránt, szinte spengleri vízióban idézve lelkiismeretes szellemiségünk elé a polgári irodalom méltatlan pusztulásának a rémét? Hát valóban ide jutottunk volna, hogy Thomas Mann, Huxley, Aragon, Gide szomszédságában és jelent idéző munkássága mellett ugyanazon cégér alatt, a polgári haladó értelmiség kiszolgálására és eredményeinek átmentése céljából létezhetik ugyanazon csomagolásban egy másik irodalom, az előbbemlítettnek minden külsőséges látszatával, belső tartalom nélkül azonban, amely diszkreditálja a nagy polgári művészet eredményeit és kétségessé teszi annak létjogosultságát felületes szemlélők előtt? Még mindig ott tartanánk, hogy az „irodalom stílusgyakorlat”, amely, hogy ismételnem Karl Radekot idézzem, „remek gőzmalom módjára tökéletes gépekkel öröli a semmit”? Még mindig ott tartanánk, hogy a kritika kiszolgáltatott lekötelezettje lehet irodalompolitikának, kiadó lekötelezettjévé válhatik lektoroknak, olvasó ugyanakkor félrevezetett hívójává egy nemlétező, és amennyiben mégis létezett, de maga alatt a fát oktalanul fűrészelő tekintélytisztelőnek, kritikusi magatartásnak, félreérthető és idővel reputációját veszített, az irányítást mégis magának vindikáló szellemtudománynak? Mindezekben természetesen magam részéről nem mutatok hajlandóságot, hogy higgyek, akárcsak abban sem, hogy jelentéktelen írásművek felett medítálgjon a kritikai szellem. A kritikához végeredményben aligha van valami, ami méltatlan lehetne, ez a **szellem**, a tartózkodásnak ez az előkelő szelleme teremtette meg világunkban a poros országutakat, a serdülő ifjúságnak oktalan öltözködési formáját, hogy csak a jelentéktelennek látszó dolgokra célozzak, célozhatnak e példánál ezerszerre fontosabb és lelketölőbb megnyilvánulásokra is, amit

szintén a tartózkodásnak emez előkelő szelleme szült. Egyebekben is, és ebben töretlenül hiszek, az érdektelen magatartás író részéről nem egyéb kibuvásnál, felelősségelhárításnál, napjainkban egyenesen képességtelenségnél, kritikus részéről pedig mindeme képességtelenségek és általános emberi hivatottságok, az egész emberi sors és jövő iránt forduló mérnyoletek melletti falazásnál. Hiszem tehát, hogy nincs veszélytelen író, mint ahogy veszélytelen gondolat sincsen, a különböző érdekefelületek bármelyikének szempontjából. Elég, hogy egy írásmű, egy regény érdektelen, még hozzá pretenciózusan az, hogy az emberi fejlődés és a szellem szempontjából még fölösleges voltánál fogva is veszélyes legyen.

Ez ellen a szellem ellen emelem hát fel a szavam, ez esetben, és talán nem is érdemtelenül Hevesi András regényének a kapcsán. Mint ahogy nem véletlen, a kritikák alig számoltak be egyébről, mint az írásmű ragyogó stílusáról, de volt-e egy kritika, és ha lett volna is, nem érdemtelenül-e, amely kihangsúlyozta volna a dolgozat szerves kontaktusát aktuális napjainkkal. Nem rögeszme részemről, amennyiben hiszek kiemelkedő írásművek aktuális voltában, vonatkoztatott kapcsolataiban napjaink és születésük napjainak kérdéseivel, mint ahogy ez világirodalmunk minden kiemelkedő munkájában kimutatható és észlelhető. Cervantestól kezdve, Molieren át, Swift, Heine, Börne, Björnson, Voltaire és napjainkban Huxley minden írásában kimutatható az aktualitás. Alig hinném, hogy tévedtem, amidőn jobb sorsra érdemes dolgozatomban, a Bolhacirkusz I. kötetében azt irtam: „Örök kérdésekre vadászgatni módfelett nevetséges dolog és félelmesen hasonlít ama halászok módszeréhez, akik hatalmas lukakkal éktelenített hálót vetnek ki a tengerbe, eleve számítva rá, hogy cethalat fognak.” Nem pontos az idézet, de a gondolat a lényegét megközelítő. Módfelett gyanús a szakavatott olvasó előtt az úgynevezett örök kérdéseken koslató írásmű, legyen az az örök kérdés akár a szerelem, akár mint napjainkban a szegénység, az elnyomatás vagy más eféle fogalom, természetesen nagy betűvel írva vagy ha nem is írva, de gondolva és értelmezve, mintegy az igazságos ég vagy akár a belátó szellem felé emelve a könyörgő, vagy cinikus tekintetét. Hogy miről szól ez a regény, nehéz lenne elmondani, de szükségtelen is. Franciatárgyú regény, aféle párisi regény, aminél sokkal különbet irt annak idején Szomory Dezső, aféle párisi és franciatárgyú regény, Márai modorában, divatos cikk és keresett árú különösen mondén körökben, aféle olvasók körében, akik a Vaszary és Köves Tibor-féle párisi reminiscenciákat szívesen olvasgatják. Hogy a kritikusnak mi a véleménye eféle írásművekről, mi a véleménye Vaszary Párisjáról, az nem mértékadó, nem is tartozik szorosan a mondanivaló tárgykörébe. Ami beletartozik, csupán az, hogy az a Páris, amit leír, éppoly kevésbé autentikus, mint idegen írók, tegyük fel Jean Mistler d'Auriol pesti és magyarországi leírása, mint ahogy az nevezett „Ethelka” című regényében olvasható. Akárcsak az „Ethelka” hasábjain egy olyan magyar világ elevenedik meg, ami legfeljebb csak a mozivásznon létezik, amint hogy egy szakavatott olvasó ha kinyitja a kötetet, látja, hogy a figurák, már mint tegyük fel és példaképpen Rákospatak herceg, Melinda grófnő, a bosszuálló hajdú, az Admirális-bár kis táncosnője, Ethelka mind ujjból szopott bábjátékalakok, egy eféle divatos párisi regényben még aféle realitások is, mint tegyük fel a Dome-kávéház, vagy a Sorbonne, hitelüket veszítik, elmosódottá válnak, egyszerűen kétségbevonja az olvasó létezésüket, sőt kéteyleiben odáig megy, hogy el sem hiszi, hogy létezik ezekután egy kőből, sárból, betonból és cementből felépített, gyűlölettel, tiszta értelemmel, pizsokkal és tisztasággal beárnyékolta Páris, nem hiszi azt, hogy létezh-

tik polgár Franciaországban, akit tegyük fel, Durandnak hívnak, mint ahogy Magyarországon sem él herceg, akinek Rákospatakya a neve. Amivel kapcsolata van, ez a mentsége csupán az az exportképes francia szellem, a papirosranyomtatott párisi esprit, ami bár jelentőségében valóban fontosabb, mint a barackpálinka vagy a kulacs, de végeredményben szintén csak „irodalmi” vonatkozású, tehát másodkézből kapott.

Miért íródott tehát akár ez, akár az ehhez hasonló egyéb regény? Szerző magánügye volt talán, anélkül, hogy ez az ügy „bármiféle formában is közügyé- vált volna”, miféle indokok biztosították író elhatározását, hogy csalódott szerelmét papírra vesse, miféle kényszer szülte meg ezt a világot és a világ valóságait még távolról sem túlkröző stílusgyakorlatot, nem méltatlan stílusgyakorlatot, hozzáteszem, mesteri mondataival, remek fordulataival, egy boldog világ iskolai tankönyveibe belekiváncsolt, de ezzel a világgal, amelyben élünk és szenvedünk, semmi közösséget nem vállalón. Hát érdektelen ez a világ, legalább is annyira, érdektelen, mint maga a regény, dacára jólszabott külsejének és igényes kifejező tónusának? Maga Hevesi András, és ez nemhogy érthetőbbé, de egyenesen rejtélyessé teszi szakavatottak előtt az ügyet, talentumos mivelője a vezércikkeknek, aktuális riportoknak, ha egy képviselő illetéktelenül felveszi fizetését arról lapjában beszámol, sőt meg is párbajozik sértődött képviselővel, de amikor előtte hever kiterítve az asztalon egy világ, rémisztő képeivel, gondjaival, lelket őrlő és testet sorvasztó rémületeivel, lehetetlen állapotaival, mintha más áramkörre váltaná át magát, mintha üvegbura alá bujna, ahová nem ér el még egy szellő sem, ahol csodás virágok nyílnak háborítatlanul, ahol patak csörgedez és ahol értelmetlen és légüres térben monológokkal keserítik egymás életét az emberek, egyszerűen nem vesz a valóságról tudomást. Hogy regényének alapvető figurája, a Turauskas monumentális alak, abban senki sem kételkedhetik, hisz egy 115 kilós személy nem lehet liliputi cirkuszba való, bár ez a monumentálítás inkább csak jelképes, mint tényleges, a maga extrém biológiai és filozófiai megnyilvánulásaival. Külön tanulmány tárgyát képezhetné eme „nagy” és „monstruózus” figurák kiana-lizálása, valóban nagyok-e ezek a balsaci méretű nagy figurák, ezek a shakespearei szörnyetegek, nagy figura-e valóban mondjuk egy Oblomov vagy csupán azáltal váltak naggyá, hogy tespedtek, hogy óriási alakzatok, hogy rémes kételyek gyötrik őket és falánkak, részegesek, a szoktnál is nagyobb mértékben lusták, egyszóval ügyes és plasztikus hajlamosságú írók alakító trükkjeinek szüleményei? Tartok tőle, hogy klasszikusnak értelmezett irodalmunk telve van eféle, és csak külsőségeik folytán monumentálissá vált figurákkal, eféle Quasimodókkal, akik lényegében csak azért nagyok és emlékezetesek, mert illetlenül súlyosak, bántóan kellemetlenek, tartózkodás nélkül zavarók, bosszantóan nagyképek, puposak, sánták, vakok, némák vagy süketek. Fülük kétfelé áll, orruk dagadt, és olyan kövérek, hogy nem férnek be kettesben egy kocsi-ba. „Az irodalomnak hivatása megírni a jellemzőt és nem a kivételeset” — írta Marx, az irodalomról elmélkedvén, természetesen ezen megállapításban éppen annyi az igaz, mint amennyi nem. Marx nagysága viszont éppen abban rejlik, ellentétben azzal, ahogy őt általánosságban látják, hogy gondolatai rugalmasak és bármely oldalról szemlélve is teljes képet és egységes formát mutatók. A valóság figuráit átmenteni az irodalom és a művészet eszközeivel, valóban ez egy íróhoz méltó feladat, oly környezetet teremteni, ami idézi ezt a világot, hatást gyakorol, olvasó világát bővíti, kritikára készítet, kritikára és ellentállásra vagy támogatásra. Egyebekben, „szórszálhasogató elemzésekkel, szavak légtornász-

mutatványjaival próbálni kifejezni a valóságot", mint ahogy Hevesi András maga is mondja, alig emelkedik túl a kolportázs nivóján, csalódást okoz, és mindenhez közelebb esik, mint éppen a korszerű irodalomhoz. Hiába kritikusok fáradozásainak, jóakarató kiadók áldozatkészségének, értelem, szellem, kritika és magatartás helyett csupán betűkkel telenyomatott papirlapokat kap cserébe a félrevezetett olvasó.

Egyebekben igaztalan lennék Hevesi Andráshoz, ha legtávolabbról is kétségbevonám mesterségbeli képességeit, eszközei felett való bámulatos készségét, stílusát, igen, deferáljunk, stílusát, ami ha nem is végső feltétele a mesterségnek, de mindenesetre kiegészítője annak. Kritikusok reménykedő pillantást vetve bizonyos írókra, akik még nem ébredtek fel álmodozásukból, magasabb hivatottságukra emlékeztetve szokták őket ildomtalanul kitanítani. Ez módfelett neveletlen dolog, magam részéről mellőzöm is ezt a faragatlan szokást, mit tudja végeredményben a kritikus, még abban az esetben is, ha az íróval néhanapján közösséget vállal, hogy merre vezet, miféle örvényeken át, miféle megrendüléseken keresztül, micsoda összeroppanásig hangos jajveszékeléssel az író útja. Hevesi András útja csak most indul, hogy alkalom lesz rá, amidőn érezni is fogja ezt a világot, amiben él, abban senki sem kételkedhetik. Hiszen oly szépen ír a szomorúságról, máris ír a hűségről, máris csalódást érez környezetének szemlélése nyomán, bizony érezni lehet, hogy undorodik is, ami minden jó és termékeny erőnek a kezdete. Gide, Thomas Mann is tévelyegtek részükre idegen utakon, míg meg nem találták azt a kifejezési formát, ami magatartásukat ezzel a világgal, e világ népeivel és e népek eszméivel meghatározta. Milyen termékeny is író részére az eféle tévelygés, szükséges is, eme tévelygések nélkül nincs is remény, hogy rátaláljon egy, részére megoldást jelentő utra. Ez az ut lehet a kereszténység, a pogányság, az anarkia vagy a rend útja, csak a semmié nem lehet soha, mert az körbefut, tehát alkalmatlan a közlekedésre és különben sem vezet sehova.

Remenyik Zsigmond

LOUIS FISCHER: VOYAGE SOVIETIQUE (N. R. F. Paris, 1936)

Minden napnak, mint régebben, most is megvan a maga Oroszországról megjelent utleírása; az utazó több-kevesebb buzgalommal igyekszik behatolni a számára idegen lelkületekbe és céljául tűzi ki, hogy néhány nap alatt olyan bonyolult problémákat oldjon meg, amiknek tanulmányozása hónapokat, sőt néha éveket kivan. Louis Fischer tanubizonyossága egészen más. Az övé olyan idegen tanuságtétele (L. Fischer amerikai), aki évekig élt a Szovjetben, s ismeri annak embereit, szokásait, különlegességeit. Azokat az érzéseket, amik az utazót meglepik, jól ismeri. Az események viszonylagos értékét, jelentőségét jól tudja megadni. Így könyve az a mű, ami Oroszországról a legélénkebb, legotthonosabb képet nyújtja és a legjobban érezteti, hogy hogyan élnek a mai oroszok.

Fischer részrehajlatlansága teljes. Nincs előszeretettel, se mellette, se ellene; megfigyel és azt mondja el, amit lát. Megmagyarázza a dolgok „miértjét” és „hogyanját”. Könyve elejétől végig elragadó olvasmány, tele tényekkel s ha szükséges, adatokkal is. Amit benne mindenki értékelhet az szemlélete szélessége. A társadalmi élet minden vonását szemügyre veszi s amidőn letesszük a könyvet, az az érzésünk, hogy valóban tanultunk. A könyv megtanítja, hogy mi választja el a mai szovjet-rezsimet az első teoriáktól. A forradalom elveti a nagyon is egyszerűsített elméleteket, amiket kezdetben minden forradalom kénytelen megvédeni, s visszatér az eleinte elítélt elvekhez. Így következik be az egyén új értékelése, a szükséges hierarchia *formai* helyreállítása, az egyéni ha-